

J.J.G. ALBERT.

DE DAGTOCHT VAN JAN KONINGSTEIN TE HEERLERHEIDE OP 12 MEI 1797 (EERSTE DEEL)

De tocht van begin tot einde.

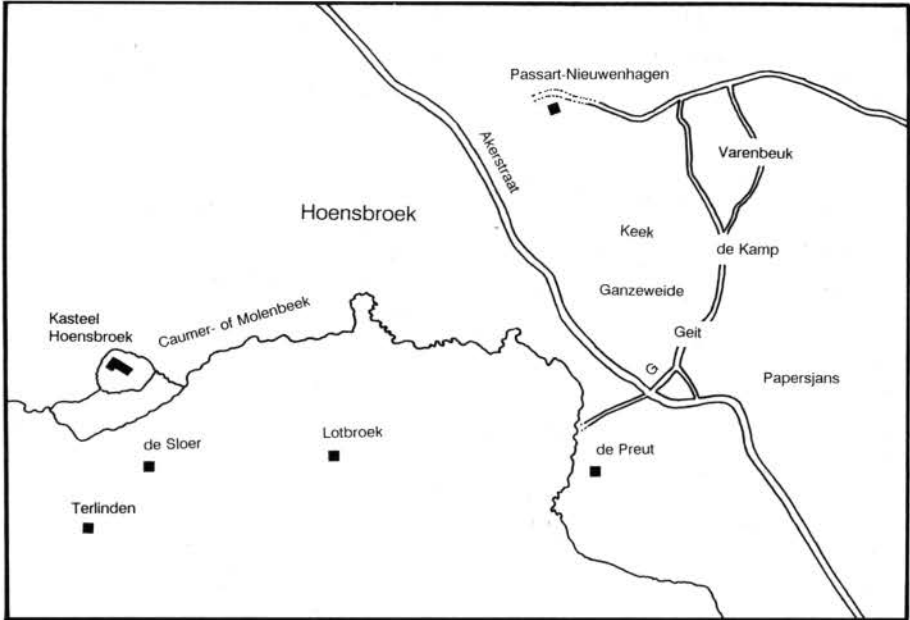
Jan Koningstein heeft in zijn leven heel wat afgereisd. Hij heeft in Holland gewoond, in Brabant, in het land van Gulik, in Nedermaas, en het zou me niets verbazen als anderen nog meer streken weten te noemen. In het Gulikse Aldenhoven werd hij geboren, in Haarlem is hij getrouwd, in Eindhoven deed hij aangifte van de geboorte van een dochter, en in Heerlerheide is hij op 29-12-1806 op 62-jarige leeftijd overleden. Jan Koningstein heeft ook op verschillende manieren zijn kost verdiend. Hij is soldaat geweest onder het regiment van kolonel Onderwater, is - volgens een gangbare familietraditie - handelsman geweest, en in het jaar waarin de hierna beschreven gebeurtenis speelt, was hij landbouwer in Heerlerheide. Hij woonde toen met zijn gezin op de Kamp. Dat was in 1797. Het jaar daarvoor had de Franse overheid, die de Zuidelijke Nederlanden geannexeerd had, een volkstelling laten houden, en volgens de bevindingen maakten in die dagen de volgende personen deel uit van het gezin op huisnummer 98:

naam	leeftijd	burgelijke staat/ beroep
Johannes Koningstein	52	landbouwer
Maria Magdalena Frijns	55	zijn vrouw
Peter Ruyters	28	zijn knecht
Elisabeth Koningstein	19	zijn dienstbode
Hendrik Koningstein	26	zijn zoon
Anna Gertrudis Smeets	25	zijn vrouw

In de acten van 1797 wordt herhaaldelijk een Mathias Severijns als inwonend knecht opgevoerd, maar deze

komt in de bevolkingslijst van 1796 (nog) niet voor.¹

12 mei 1797 was een vrijdag. Jan Koningstein, de grote landbouwer van de Kamp, was die dag, na tien, de Keek opgegaan in de richting van de Akerstraat, op weg naar Ter Linden in Hoensbroek. Bij het Hoensbroeker Huys werd hij ingehaald door Leonard Beckers, timmerman, Daam Keunen uit de Preut, en Dries Sijstermans, knecht op Passart-Nieuwenhagen. De drie kameraden die elkaar kort tevoren in een herberg aan de Heyde hadden ontmoet, hoefden niet te overleggen wat ze zouden doen, nu ze Jan Koningstein hadden gevonden; ze sloegen er onmiddellijk op los, en gaven pas op, toen het slachtoffer al op de grond lag, zijn kleren besmeurd waren en de indruk ontstond dat de man niet meer overeind kwam. Dat is tenminste de lezing die Koningstein later gegeven heeft. Keunen, Beckers, en Sijstermans hebben het in alle toonaarden ontkend. Zij verklaarden Koningstein zo bij het Hoensbroeker Huys kasteel, gevonden te hebben: liggend in een greppel naast de weg. In plaats van hem te slaan, hebben ze zich over hem ontfermd. Ze hebben hem overeind geholpen, en daarna is Koningstein de hele dag in hun gezelschap gebleven. Ze zijn samen wat verderop naar tapper Bouman gegaan om Koningstein wat op verhaal te laten komen, en hebben toen nog een bezoek gebracht aan de herberg van Arnold Schiffelers, omdat daar Jan Willem Severijns diende, de broer van Koningsteins knecht, Mathijs Severijns. Dat Jan Koningstein naar Heerlerheide is teruggekeerd in gezelschap van de

Op het kaartje zijn enkele plaatsen, die in dit verhaal worden genoemd, aangegeven. Het Geitestraatje dat nu Wannerstraat heet, is aangegeven met de letter G.

drie kameraden is door tientallen mensen gezien. Want ze trokken al veel bekijks toen ze die middag de Ganze-weide opkwamen. Volgens Willem Haenraets, de man van Maria Schiffelaers, was het een hele optocht die daar voorbij kwam, wel dertig personen, waaronder heel wat kinderen. Willem Haenraets heeft het zelf gezien. Hij stond toevallig aan de poort.

Toen de herberg van Gerard Huijts in zicht kwam, was Koningstein graag naar binnen gegaan, maar hij werd daarvan door Daam Keunen weerhouden. Ze liepen door, met de sliert nieuwsgierigen - groot en klein - achter zich aan, tot bij de Preuterweg, die naar ter Mingen leidde, en sloegen toen linksaf het Geitestraatje in.² Het was toen drie uur in de middag. Even voorbij het Geitestraatje lag de herberg van Vaes Smeets, de oude. De deur stond open, en er gingen zoveel mensen naar binnen - volwassenen en kinderen - als er plaats was. Daar waren ook Jan Koningstein en

zijn begeleiders bij. Toen ze goed en wel gezeten waren en wat gedronken hadden, verscheen Mathijs Severijns op het toneel. Hij was al een hele tijd op zoek naar zijn meester, en nu hij hem gevonden had, vroeg hij hem mee naar huis te gaan. Koningstein wilde wel mee, maar niet direkt. De regie van Daam Keunen moest eraan te pas komen om hem in het goede spoor te houden. Hij nam de meester bij de mouw en zei op een toon die meerdere gasten hadden verstaan: 'Het is tijd. We moeten gaan. Ik heb beloofd u naar huis te brengen', en - zich schikkend in het onvermijdelijke - volgde Koningstein gedwee: 'Als het niet anders kan, ga ik met U mee'.

Van Smeets' herberg tot op de Kamp is het maar een kleine afstand, maar het is ver genoeg om een optocht uit een te laten vallen. Eerst namen de drie vrienden afscheid en de andere gasten die mee naar buiten waren gegaan, en toen vonden ook de kinderen er niets meer aan. De meester en zijn knecht bleven

alleen achter, de eerste door de tweede ondersteund, omdat hij niet meer vast op zijn benen stond. Toen ze de boerderij bijna genaderd waren, kreeg de heer des huizes een beter idee. Hij haalde zijn knecht over om hem naar Theresia te brengen, zijn dochter, die met haar man Joseph Wijnen, een handelaar, op de Varebeuker woonde, dertig passen van haar ouderlijke huis verwijderd. Jan Koningstein durfde zijn vrouw niet onder de ogen te komen.³

In het huis van zijn schoonzoon Joseph Wijnen aangekomen, werd Koningstein met kleren en al in bed geholpen. Hij was een beetje beschonken, voelde zich niet goed en had hier en daar wat pijn. Maar het ging niet over. Integendeel. Het werd alsmaar erger. Enkele uren later was hij ziek van ellende, had stekende pijnen aan hoofd, schouders, armen en benen, was overal geblesseerd. Hij kon zijn armen niet meer omhoog krijgen. Het werd zelfs zo erg, dat ze nog diezelfde avond Willem Joseph Roebroeck hebben laten komen, de chirurgijn uit Heerlen. Deze heeft de wonden verzorgd en verbonden, en daarna hebben ze de zieke naar huis gebracht. Het was intussen pikkedonker geworden. Daarom hebben Joseph Wijnen en zijn zwager Hendrik Koningstein de chirurgijn op de terugweg naar Heerlen gezelschap gehouden.

De klacht, het dossier en de getuigen

De dagen erna heeft Koningstein het bed moeten houden. Toen hij zich eindelijk fit genoeg voelde om zich onbelemmerd te bewegen, pakte hij zijn beschadigde 'mantel' in, zette zijn hoed op, bespande het paard, nam zijn stok en begaf zich op weg naar de chirurgijn om zijn medewerking te vragen voor een medische verklaring, en vertrok vandaar naar Maastricht, waar hij bij een 'monsieur' van het Tribunal

Correctionnel' een officiële klacht indiende tegen de 'borgers' Andreas Sijstermans, Leonard Beckers en Adam Keunen (Kohnen). Toen dat gebeurd was, keerde hij naar Heerlerheide terug, zonder de mantel, die hij als bewijs op het gemeentehuis van Maastricht had moeten achterlaten. De zaak lag nu in handen van het gerecht.⁴ Koningstein was er vanaf. Het kwam er alleen nog maar op aan namen te noemen van mensen die als getuigen zouden worden opgeroepen.

De eerste verklaring kwam van de chirurgijn die 's avonds op 12 mei de wonden verzorgd en verbonden had, W.J. Roebroeck, de jonge. Met grote fraaie letters en in geleerde woorden stelde hij een 'visum repertum' op, waarin precies stond wat hij die dag 'bevonden' had:

1. *Wond op het os frontis, de lengte van een gelid vinger, penetreert tot op de apponevritisch caput.*
2. *Verscheijde contusionen op de linken en rechte schouder beijden waar van de huid zeer opgedreeven, en met bloedonderloopen waar.*
3. *Eene contusio en regio lumbaris sinistra, waarvan de huid opgedreeven waar.*
4. *Verscheijden contusionen op den linker arm, waarvan de huid zeer opgedreeven, en met bloed onderloopen waar.*
5. *Verscheijdene contusionen op den rechte boven arm, waar van de huid zeer opgedreeven, en met bloed onderloopen waar.*
6. *Eene fractur en os cubitus rechter seijde, waar van de huid zeer opgedreeven, en met bloed onderloopen waar.*
7. *Den geslaagen verklaart dat sijn water en excrementen met bloet es vermengt geweest.*

Aldus gegeven op den 20 mey 1797 te Herrle an het Vrijdegerechts. W.J. Roebroeck, chirurgus legalis.

Het 'visum repertum' is een wezenlijk bestanddeel uit een dossier dat onder de later toegevoegde naam 'geweldpleging in Heerlerheide' bewaard gebleven is. Aan dat dossier en het ermee verbonden 'register van vonnissen' heb ik de boven vermelde gebeurtenis ontleend.⁵ De volgende paragrafen vertellen het vervolg van de geschiedenis, gebaseerd op wat vele bewoners van Heerlerheide uit die tijd voor de rechter hebben verklaard. Om die verklaringen recht te doen en vooraf om de gedachtenwereld van onze voorouders zoveel mogelijk intact te laten, zal ik de in de stukken gebezigde stijl en terminologie - waar mogelijk - overnemen, met vermindering van eigen commentaar. Omdat echter voor de ware toedracht van de zaak de ene verklaring meer gewicht toekomt dan de andere, behandel ik de verschillende getuigenverklaringen niet op eenzelfde manier. Aan sommige uitspraken schenk ik veel, aan andere minder en aan enkele zelfs helemaal geen aandacht. En omdat een echt gebeurd verhaal ook een spannend verhaal mag zijn, trek ik mij niets aan van de door de rechter bij de verhoren aangehouden chronologie.

Er ligt in het dossier ook een nog niet gespecificeerde eis tot vergoeding van de geleden schade. Met de weergave van de vordering nemen we de draad van het verhaal weer op: *'Den borger Johannes Koningsteyn op eene schandelijke wijze door drie gedaagden behandelt zijnde, vindt zig in de noodzakelijkheid om door dit geregte eijtschende te concludeeren: dat de drie gedaagden mogen gecondemneerd worden aan denselven te betaalen alle de kosten dewelke hij tot zijne genezing heeft moeten aanwenden, 2o desselfs kleederen dewelke zij hem zo deerlijk verscheurt hebben, 3o tot vergoeding van alle de pijn en smart dewelke hij geduerende zes weken consecutif heeft moeten uijtstaan, en eijndelijk alle de kosten in deezes gereesen'.*

Door het vredegerecht werden in de weken die volgden op de aanklacht een twintigtal mensen uit Heerlerheide en omgeving opgeroepen om gehoord te worden. De zittingen zijn wellicht gehouden in Heerlen op het gemeentehuis, toentertijd gevestigd in de huidige 'Schelmentoren' naast de Pancratiuskerk, maar afgaande op enkele akten moet de plaats van handeling in een aantal gevallen zeker het gemeentehuis van Maastricht zijn geweest. Soms moest de sterke arm eraan te pas komen, voordat iemand wilde getuigen. In die gevallen vond het verhoor plaats in het 'arresthuis', eveneens te Maastricht.

De lijst van personen die zijn opgeroepen, bevat de volgende namen:

- Andrea Sijstermans*, oud 24 jaren, knecht bij de borger Voraetsen, halfwin op Passart-Nieuwenhagen, wonende aan de (Heerler)heide
- Leonard Beckers*, oud 47 jaren, timmerman aan de Heide
- Adam Keunen*, getrouwd met Anne Marie Gassen, wonende op de Preut, in de wijk Renneberg
- Arnold Vissers*, oud 32 jaren, veldbode, wonend aan de Heerlerheide
- Godfried Degens*, oud 46 jaren, getrouwd met Anna Catharina Heuvels, koopman aan het straatje (op de Kamp)
- Egmond kreten*, oud 33 jaren, koopman aan de Pappersjans
- Mathijs Schull*, oud 25 jaren, koopman aan de Heerlerheide
- Seroaas Smeets*, oud 31 jaren, koopman aan de Heide
- Seroaas Smeets*, de oude, 58 à 59 jaren, getrouwd met Maria Agnes Degens, herbergier aan de Heerlerheide
- Andries Honé*, oud 32 jaren, hameeker in de Heerlerheide
- Marie Elisabeth Jongen*, oud 23 jaren, ongehuwd, 'allerlei boerenwerk doende', inwonend bij haar ouders

Op de hoek van de Wijngaardsweg en de Eschenderweg. De opname dateert van 8 oktober 1958 (foto: collectie Stadsarchief Heerlen)

Hendrik Jongen en Gederuydt
(=Gertruid) Vroomen, op de Kamp
aan de Heide

- Willem Haenraets*, oud 64 jaren,
getrouwd met Anna Maria
Schiffelers, landman, wonend aan de
Ganzeweide
- Willem Joseph Roebroeck, de jonge*, oud 32
jaren, getrouwd met Catharina
Elisabeth Huyds, chirurgijn te
Heerlen
- Johan Willem Severijns*, oud 25 jaren,
wonend als knecht bij Arnold
Schiffelers in Hoensbroek.
- Mathijs Severijns*, oud 30 jaren, gehuwd,
wonend als knecht bij Johannes
Koningstein en Maria Magdalena
Frijns, landbouwers op de Kamp aan
de Heerlerheide. Mathijs was een
oudere broer van voorgaande Johan
Willem uit Hoensbroek
- Gilles Moonen*, oud 33 jaren, een koop-

man in boter aan de Heyde

- Marie Christine Diriks*, oud 44 jaren, boe-
rin in de Ganseweyde
- Martinus Keulers*, oud 31 jaren, mole-
naar in Hoensbroek
- Johan Hendrik Wery*, oud 34 jaren, koop-
man in vruchten, uit de bank
Kerkrade.

Hoe het begon en wat boer Koningstein daarna in Heerlerheide heeft beleefd.

Servaas Smeets de jonge was er bij, toen de dagtocht van boer Koningstein een aanvang nam. Op vrijdag 12 mei 1797 was hij juist bezig zijn 'hooibeesten' uit de weiden te halen, toen hij plotsklap Jan Koningstein het veld zag opkomen en naar het 'broekske' van Hendrik Kempeneers gaan op de Keek. Servaas vond het vreemd en is hem

ongemerkt tot bij het 'broekske' gevolgd. Daar zag hij hoe een 'vrouwspersoon' - al even verdacht - zich bij hem voegde. het was Elisabeth Jongen, hem wel bekend. Ze zochten een plek in het hout om er te gaan zitten.

En toen? Servaas heeft het niet gezien. Hij verklaarde 'niet te weten wat zij (daar) met malkanderen gedaan hebben. Op datzelfde tijdstip zat Andries Sijstermans, komend uit de hoogmis, toevallig een glas bier te drinken met wat brandewijn 'in een nabuurlijk huys aan de heyde', samen met Leonard Beckers, Adam Keunen en nog 'een man of tien, twaalf'. Terwijl ze daar zo zaten, kwam er plotseling een klein kind binnenlopen met de woorden: 'Op de Keek ligt boer Koningstein op Elisabeth Jongen'. Op dat gezegde is hij, Dries, naar buiten gehold, gevolgd door zijn twee kameraden en 'de andere in huys zijnde manspersonen', maar ze hebben niemand gevonden. Die lezing stemt overeen met de getuigenverklaring van Leonard Beckers, maar niet met die van Adam Keunen. Deze had, nadat ze waren 'uitgelopen', Koningstein met eigen ogen zien liggen op het 'meytje' Jongen, zoals het kind gezegd had. Na haar 'als hoer gebruikt te hebben' sprong Koningstein op en liep weg, op de Akerstraat aan. Beckers, Sijstermans en Keunen zijn toen - naar eigen zeggen -achter Koningstein aangegaan, en hebben hem voorbij het Hoensbroeker Huys aan de Sloer in Genbroek gevonden. Daar lag hij in 'in ene graaf'.

- 'Koningstein, wat ligt ge hier?' hadden ze gevraagd.

- 'Ik ben niet wel te pas'.

- 'Sta op, en ga met ons mee'. - 'Als ge mij thuis brengt, is de middag (=middagmaal) tot Uw dienst'.

- 'Wij brengen U in vriendschap thuis'

- 'Hier in dit huis is nog een vrouwspersoon. Ik had graag dat die ook meeging'.

Terwijl Koningstein omhoog krabbelde, zijn ze die vrouwspersoon gaan roepen. Het bleek Elisabeth Jongen te zijn. Vergezeld door de jonge dochter Jongen en boer Koningstein, hebben ze vervolgens hun weg vervolgd. Op die route was ook het huis van Hendrik Bouman gelegen. Ze zijn daar naar binnen gegaan en hebben er 'een drupje gedronken'. Daarna is het 'meytje Jongen' haar eigen gang gegaan. Met de woorden dat ze nog 'andere affaires' had te doen, is ze opgestapt, Koningstein in het gezelschap de drie achterlatend. Na haar vertrek hebben ze nog een pintje gedronken bij Arnold Schiffelers in Hoensbroek: de drie makkers een brandewijn, en Koningstein, op hun kosten, 'een drupje'. Daarna hebben ze hem 'in vriendschap', zoals ze beloofd hadden, naar huis begeleid.

In vriendschap? Er zijn enkele mensen uit Heerlerheide gehoord die daarover gereede twijfel hebben doen ontstaan. Gillis Moonen, de koopman in boter aan de Heide, was er getuige van, toen de mannen door de Ganzeweide trokken en Jan Koningstein bij de herberg van Gerard Huijts naar binnen wilde gaan. Hij verklaarde gehoord te hebben, dat Leonard Beckers op dat moment Adam Keunen toevoegde: 'Als ge hem naar binnen laat gaan, verspeelt ge Uw recht', waarop Keunen zijn stok tegen de boer ophief, en deze inbond en verder liep. Er heeft nog wel iemand (tegen Koningstein) geroepen om te blijven staan, maar wie dat was, wist Moonen niet.

Iets verderop, bij de boerderij van Diriks, kwam Marie Christine naar buiten lopen. Er had zich intussen - naar eensluitende getuigenis van Jan Willem Severijns, Arnoldus Vissers, Godfried Degens, Servaas Smeets, Mathijs Schull, Edmond Kreten en Andries Honé - een menigte mensen, 'zowel groot als klein', rond Jan Koningstein en zijn begeleiders

1 Wond op het O. frontis, de Lenge
Van En getid vinger penetriert tot
op de apponevillische Capout

2 Verscheijde Contusionen op de Linken
en rechte Schouder beynen waar van de
Nuyd Leer opgedreeven en met bloed
Bonder loopen waar

3 Eene Contusio en Regio Lumbares Sinistra

Gedeelte uit het 'Visum repertum over de geslaagen Jannus Koenigsteyn'

gevormd. Toen vrouw Diriks hem tussen de menigte gewaar werd, riep ze Koningstein toe. Ze had hem iets willen zeggen. Adam Keunen, die dat kennelijk niet aanstond, zei 'nee', vatte de man bij de arm, en duwde hem voor zich uit. Zo waren er meer getuigenverklaringen, die in dezelfde richting wezen, zoals die van de koopman in vruchten uit de schepenbank Kerkrade, Jan Hendrik Wery. Met een paard 'beladen met kolen', op weg naar Vaesrade, was Wery tussen de Sloer en het kasteel van Hoensbroek, eerst een manspersoon met een 'vrouwmens' en kort daarna op diezelfde weg drie manspersonen tegengekomen. Toen deze laatsten niet lang gepasseerd waren, drong er opeens van de kant van de Sloer getier tot hem door. Hij keek om en zag dat er ruzie was, en dat daar vermoedelijk de mannen mee van doen hadden die hem zojuist waren voorbijgegaan. Wery kon de onderzoekrechter echter niet vertellen op welke dag of maand dat was gebeurd.

Of de rechter uit de verklaring van

de Kerkradenaar veel wijzer geworden is, mogen we betwijfelen. Dan was de getuigenis van Johan Severijns uit de Sloer van meer gewicht. Hij had als knecht, die diende bij Arnold Schifffelaers, misschien de deplorabele toestand gezien waarin Jan Koningstein met zijn volgelingen de tapperij van zijn meester die morgen had betreden. Maar Johan Willem stond niet te trappelen om een getuigenverklaring af te leggen. Het heeft Jan Koningstein acht dagen praten gekost - en meer dan dat - om de knecht te overreden. Op 'pinxmaandag' 10 juni gaf hij zich gewonnen en is hij met Koningstein naar 'assesseur' Klinkenberg gestapt om ten gunste van de meester van zijn broer iets op papier te zetten.⁶

Maar de voor Koningstein belangrijkste getuige moet Marie Elisabeth Jongen zijn geweest, de jongedame uit dezelfde buurtschap als boer Koningstein. Met dit buurmeisje was hij immers op stap gegaan. Zij had er met haar neus bovenop gezeten, toen hij de klappen had opgelopen. Ze werd dan ook als

getuige opgeroepen. Haar verklaring luidde zo: "Op 12 mei l.l. was zij tussen 11 en 12 uur op weg gegaan naar het huis Ter Linden onder Hoensbroek om chirurgijn Kerkhofs te gaan spreken. Komend aan de Keek vond ze daar Johannes Koningsteyn staan, die vroeg waar ze naar toeging. Het antwoord vernomen hebbend, zei hij mee te gaan, met de woorden: 'Ik moet met Kerkhofs omtrent mijne knegt gaan accorderen'. Langs het Hoensbroeker Huys gaande, werden ze gevolgd door Leonard Beckers, Andreas Sistermans en Adamus Keunen, welke Beckers en Sistermans terstond en zonder enig woord met hem te spreken, Johannes Koningsteyn met hun stokken begonnen te slaan. Deze viel ter aarde, en toen ging Adamus Keunen insgelijk op hem slaan. Na enige zware slagen bekomen te hebben, zeiden de slaggers hem op te staan. Johannes Koningsteyn zei dat niet te kunnen. Ze moesten hem wat laten liggen. Ze repliceerden: 'als ge niet opstaat, bekomt ge nog meer slagen'. Toen de neergeslagene opgestaan was, is hij met haar en de slaggers naar Hoensbroek gegaan naar het huys van..... de herbergier niet kennende . En nadat Leonard Beckers aldaar een drupje besteld had , heeft zij - declarante - het glas van Beckers ontvangende, daaraan gedronken. Vandaar is zij terstond naar haar huijze alhier aan de heide gegaan. Van wat verder is voorgevallen, draagt zij geene kennis". Tot zover de declaratie. De griffier van het vredegerecht voegt eigener beweging aan de verklaring het volgende zinnetje toe: "Vanwege den defenseur der gedaagdens wordt gemelde getuige gereprocheerd een suspecte vrouwspersoon te zijn, die zich aan Koningsteyn had geabandonneerd'.

De door Jan Koningstein ingediende klacht en de door Marie Elisabeth Jongen afgelegde verklaring sluiten aan bij het verhaal dat wij al van Gillis Moonen en Marie Christine Diriks uit de Ganzeweide hebben gehoord. De uitspraken lijken echter niet goed te rijmen

met wat de meeste andere mensen uit Heerlerheide die het gezelschap voorbij hebben zien trekken, is opgevallen. Was Koningstein geblesseerd geweest, toen hij Heerlerheide binnenkwam, bebloed, niet in staat zijn armen vrij te bewegen, met gehavende kleren, zoals hij voor het gerecht had verklaard? De 'hameeker' Andries Honé, die zich in het Geitestraatje bij het gezelschap had gevoegd en inderdaad gezien had, dat 'zijn kleydt een weinig beslijckt' was, heeft uitdrukkelijk verklaard geen bloed en geen kwetsuren bespeurd te hebben. En daarin stond hij niet alleen. Het is ook opgemerkt door Arnold Vissers, Edmond Kreten, Servaas Smeets den ouden, door de reeds aangehaalde Gillis Moonen en anderen. De meeste toeschouwers zijn zowel de verwondingen als ook de besmeurde kleren ontgaan.

Sterker nog! Iedereen die er bij was, heeft Jan Koningstein rond het huis van Smeets met de armen zien zwaaien, hoog boven zijn hoofd. Dat doe je niet, als je gewond bent of als je van pijn je armen niet kunt bewegen. Want zo had Koningstein zich, volgens de getuigen, in het Geitestraatje vertoond: "zwierend met zijn stok" in de ene hand, en met de andere "zijn jas van achteren vasthoudend". "Vivat Koningstein", had hij geroepen. "Hier is Koningstein!", en nog eens, zich presenterend met zijn bijnaam: "Hier is Jast! Wie wil wat van mij hebben?" Het moet daar een vrolijke boel geweest zijn: Koningstein, "verseld van veel volk, braverend met zijn stok", naast hem Leonard Beckers met een "neusdoek" aan een stok gebonden, die hij "als een vaan" meevoerde. Daaromheen springende en joelende kinderen. Het is onder meer aan de rechter verteld door de beide Smeetsen, door Mathijs Schull, Arnold Honen en Andries Honé. Anderen wisten te vertellen, dat Koningstein in het huis van Smeets de oude "niets gehinderd had bij

het opheffen van zijn drinkglas" en ook "geen moeite had met het stoppen van zijn pijp".

(wordt vervolgd)

NOTEN

1. H.A. Beaujean heeft in 'Schetsen uit de geschiedenis van Heerlerheide' (Heerlerheide 1975) de volledige bevolkingslijsten van 1796 en 1806 voor Heerlerheide opgenomen. Aan die publicatie heb ik o.m. de gezinssamenstelling van Koningstein ontleend. De in Franse lijsten gehanteerde schrijfwijzen en leeftijden heb ik - waar wenselijk - echter aan de, meer betrouwbare,, gegevens van de Burgelijke Stand aangepast.
 2. Het Geitestraatje, leidend naar de 'Geit', heet tegenwoordig 'Wannerstraat'.
 3. Joseph Wijnen was een zoon van Willem Paul Winnen en een kleinzoon van Willem Wijnen. Grootvader Willem Wijnen had een broer die 'Claes' heette. Ze woonden naast elkaar op de Varebeuker. In 1725 kregen ze slaande ruzie, die tot voor de drossaerd in Heerlen werd uitgevochten. En dat terwille van een kip, die over de heg gevlogen was naar het erf van een ander. (GAH LvO 6064, A 21). Misschien woonde Joseph Wijnen en Theresia Koningstein op de Varebeuker wel in het huis van grootvader Willem.
 4. In de Franse tijd waren er in het departement van Nedermaas drie 'Correctionele Rechtbanken': Maastricht, Roermond en Hasselt. Het resort van elke rechtbank was verdeeld in 'kantons' met afzonderlijke 'Vrederegerten'. Heerlerheide hoorde tot het kanton Heerlen, en het vrederegert van Heerlen viel onder de correctionele rechtbank van Maastricht. De zittingen van de rechtscolleges vonden gewoonlijk plaats in het gemeentehuis ter plaatse of in de gevangenis (arresthuis) van Maastricht. Uit: mr H. Hardenberg 'Inventaris van de archieven der rechtscolleges van 1794 tot 1841', een inleiding (in stencilvorm) op het 'register van vonnissen'. RAL.
 5. Het dossier en het Register van vonnissen bevinden zich in het Rijksarchief in Maastricht.
- N.R.A. inv. nr. 522, en N.R.A. inv. nr. 512 en 513.
6. De acten spreken soms van 'assesseur' Klinkenberg en soms van 'secretaris' Klinkenberg. Een assesseur is een 'toegevoegd bestuurslid', naar het latijnse woord 'assessor' dat 'bijzitter' betekent. Assesseurs fungeerden (bij toerbeuert) als lid van het 'Tribunal Correctionnel', vervingen - zo nodig - de vrederechter of traden op als diens secretaris. Vgl. H. Hardenberg.
 7. Op 11 juli 1892 werd een van de nakomelingen van Jan Koningstein en Magdalena Frijs in het Franse Montbrison, een stad ten Noordwesten van St. Etienne, naar de guillotine geleid om onthoofd te worden: Francois Claudius Koningstein. Hij had huizen opgeblazen, aan valsemunterij gedaan, mensen gedood. Toen hij in de nacht gewekt werd om zich gereed te maken, camoufleerde hij zijn angst achter een grapje. Stappend in zijn kleren leek het erop - zei hij - alsof hij zich opmaakte voor het bal. Later in de nacht overschreeuwde hij zichzelf door - met schorre stem en trillend op zijn benen - godlasterlijke en schuine taal uit te kramen. Anderen beweren dat het de eerste regels waren van een anarchistisch lied. De meningen daarover lopen uiteen. Maar alle auteurs zijn het erover eens dat de ongelukkige Fransman zich na zijn arrestatie, bij de rechtsgang en tijdens de executie groot gehouden heeft en zijn ware gevoelens niet heeft willen tonen. De schijnbare onverschilligheid die hij toen voor het hem toebedeelde lot bij zijn bewonderaars en bij zijn tegenstanders aan de dag gelegd heeft, doet me altijd denken aan de opgeblazen zelfverzekerdheid waarmee zijn grootvader uit Heerlerheide zich honderd jaar eerder in het Geitestraatje vertoonde, toen hij - zich bewust van alle kijkers om hem heen - zijn onrust verstopte achter dikkewoorden, en een onzeker gemoed trachtte weg te slaan door te zwaaien met zijn onafscheidelijke stok. Zie ook noot 9 bij het vervolg van dit artikel in het volgende nummer.

P. HABETS EN L. AUGUSTUS

EEN CIJNSREGISTERTJE UIT DE ZESTIENDE EEUW

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN VOERENDAAL

Wanneer men in oude registers en documenten van een bepaalde plaats aan het speuren is, vindt men soms gegevens over een heel andere plaats.

Zo wordt in het Rijksarchief te Maastricht een register bewaard van het Leenhof van kasteel Hoensbroek, uit de zestiende eeuw.¹ Daarin staat genoteerd welke leengoederen en cijnsgoederen de heren van Hoensbroek hadden en waar ze lagen. Een twaalfstal goederen lag onder Voerendaal. De klerk van het Hoensbroekse leen- en laathof heeft tegen het midden van de zestiende eeuw opgeschreven, wie de bezitters waren, waar de percelen precies lagen en wat ze jaarlijks moesten opbrengen. Deze interessante lijst vindt U als bijlage bij dit artikel.

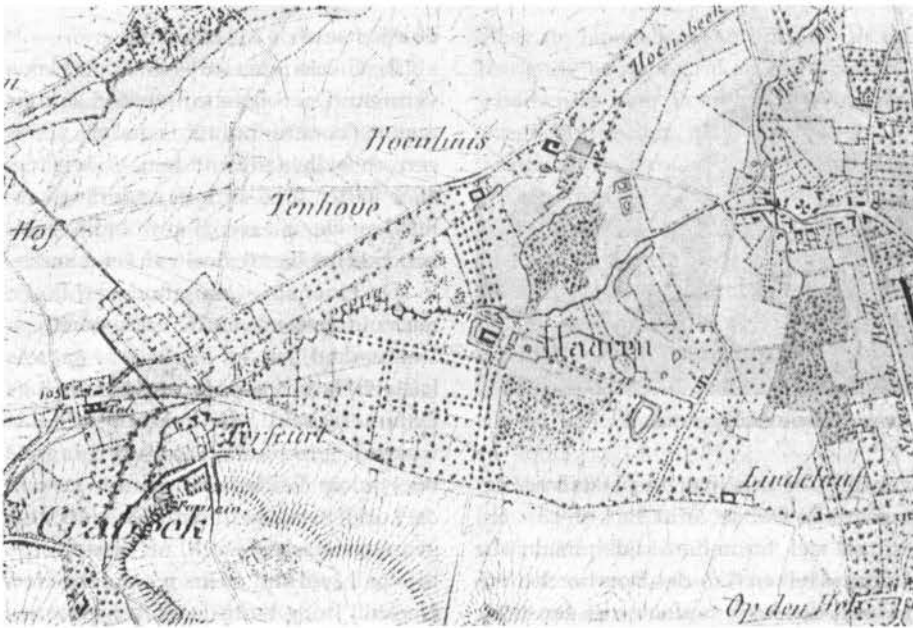
Vooraf geven wij een uitvoerige inleiding. De goederen onder Voerendaal waren zogenaamde laatgoederen. In de vroege middeleeuwen bezaten adellijke heren dikwijls land waarop horigen of laten woonden. Deze bewerkten de grond voor de heer en waren aan de grond gebonden. Verkocht de heer dat stuk land, dan gingen zij mee over aan de nieuwe heer. In de zestiende eeuw echter waren de laatgoederen in feite eigendom geworden van de laten. Wel werden de goederen geadmistreerd bij het laathof van de heer en de laat moest jaarlijks een bepaalde cijns aan de heer betalen en

wanneer het goed b.v. door overlijden overging op een ander, kreeg de heer een extra jaarcijns. Bij een groter goed mocht de heer dan een 'keur' doen, meestal 'keurmede' genoemd, dat wil zeggen dat hij uit het vee het beste stuk mocht kiezen, b.v. een koe; dat heette dan een 'koekeur'; ofwel een paard, dat was dan een 'paardskeur'.

Van beide vinden we te Voerendaal een voorbeeld: het laatgoed onder nr. 17 was verplicht tot een 'koekeur'; het laatgoed dat de naam 'Kauwerberger hoven' droeg, kende een 'paardskeur' (nr. 15). Gewoonlijk werd het afstaan van een waardevol paard afgekocht met een som geld (vgl. de nrs. 13 en 15). Verrassend is dat na de dood van de allaat Herman Lindenlauf de heer van Hoensbroek daadwerkelijk naar Voerendaal kwam om het beste paard uit te zoeken (nr. 16). En dat gebeurde nog op het einde van de zestiende eeuw.

De cijns of erfpacht die gegeven moest worden, kon bestaan uit een afdracht in natura: een hoeveelheid rogge of een aantal kapoenen (gecastreerde en vetgemeste hanen), ofwel uit een betaling in geld. Soms betaalde men een gedeelte in natura en de rest in geld (vgl. nrs. 2 en 3). Het laatste laatgoed van de lijst moest een bijzondere cijns leveren, namelijk een hoeveelheid vlas dat goed gehegeld moest zijn ('schoein ghehekeltz flas'). Interessant is de manier waarop het gewicht werd vastgesteld. De laten ontvingen namens de heer ieder jaar een steen, die iets meer dan twee pond woog. Deze diende als tegenwicht bij het afwegen van de hoeveelheid vlas (zie nr. 17).

Een paar laatgoederen waren in han-

Het gebied rond kasteel Haaren, omstreeks 1840. Het kruisje rechtsboven geeft de plaats aan van de kerk en de dorpskern van Voerendaal. Rechts van het woord 'Haaren' de paar huizen van de buurtgemeenschap Te Neelen. Detail uit de kaart 98 van de Grote Historische Provincie-atlas Limburg 1837-1844, Groningen 1992.

den van meerdere bezitters gekomen, zodat deze de oude verplichtingen samen moesten delen. Maar één van hen werd door het Laathof te Hoensbroek als de vertegenwoordiger beschouwd. Die persoon wordt bij leengoederen gewoonlijk 'ophelder' genoemd. In deze lijst van laatgoederen heet die vertegenwoordiger de 'allaat'; hij trad voor alle anderen laten - ook wel 'medegeedeelingen' genoemd - in rechte op. Pas wanneer hij overleed, moest de keur betaald worden en moest het laatgoed opnieuw bij het leen- en laathof in ontvangst worden genomen, moest een 'ontfenckenisse' gedaan worden (vgl. nr 14). Dit begrip 'aellaet' of 'alaet' is niet opgenomen in Middelnederlandse woordenboeken.

De inleiding op deze Voerendaalse lijst bevat aan het eind nog een woord dat niet in de woordenboeken is te vinden, namelijk de 'aellwaut'. Hij woonde

in de buurtschap Te Neelen onder Voerendaal en aan hem moesten de cijzen betaald worden. De betekenis van het woord is niet uit de samenhang af te leiden. Misschien is er verband met het Middelnederlandse woord 'waut' en het Middelduitse 'walt', beide in de betekenis van 'macht'. Het woord is dan versterkt met het voorvoegsel 'al' en wijst op iemand die ter plaatse namens de heer optrad. Men kan er het moderne Duitse 'Anwalt' mee vergelijken, een zaakwaarnemer van de heer.

Deze notities zijn geschreven in een Oudnederlands met een oostelijke inslag: 'halden' wordt gebruikt in plaats van 'houden', 'neest neven' voor 'vlakernaast' (nr. 2), 'gelegen sint' voor 'gelegen zijn', 'he hayt' in plaats van 'hij heeft', 'dye haen' in plaats van 'die hebben'. Voor het woordje 'en' staan de vormen 'ende', 'inde' en zelfs de Duitse vorm 'unde'. Bij plaats- en veldnamen

Kasteel Haeren te Voerendaal

gebruikt de schrijver in plaats van 'te' meestal de Duitse vorm 'tzo' of 'tze'. Hij schrijft wel 'ter andere sijde', maar 'tzo Voerendael' en 'tzo der Koerborch'. We hebben duidelijk te doen met een tekst uit oostelijk Zuid-Limburg.

De erfpachten in geld zijn vastgesteld in muntsoorten die gangbaar waren in het aangrenzende Duitse rijk: eenmaal in 'marck', viermaal in 'boessen' en 'haller'. De 'boesse' - in het Duits 'Bausche' genoemd - was in de zestiende eeuw een zilveren munt ter waarde van acht haller, die in het hertogdom Gulik werd geslagen, speciaal te Aken. De 'haller' of 'heller' werd het eerst in het Schwäbische Hall geslagen en dankt aan deze stad zijn naam. Het was een zilveren muntje, dat spoedig algemeen in omloop kwam.²

De hoeveelheid rogge die geleverd moest worden, is opgegeven in algemene maten: in 'malder', in 'mud' en in 'vait' (vat). Uit notitie nr. 1 valt op te maken dat 8 vaten één mud vormden. Waar wij spreken van 'drie en een half vat', schreef men destijds 'vierdehalf vat'. Dat wil zeggen: het vierde slechts half. Ons 'vier en een half' was dus 'vijfdehalf'. Aan deze oude telling herinnert nog het woord 'anderhalf'; letterlijk is dat 'het andere, d.w.z. het tweede half'. De Hoensbroekse klerk heeft niet aangegeven om welke mudmaat het gaat, b.v.

de Akense of de Maastrichtse.

Bij enkele percelen is de oppervlakte vermeld. Daarbij gebruikte de klerk als maten: 'boenre, bunre' (bunder), 'morgen' en 'sylle' (zil). Uit de notities is niet af te leiden, hoe zij zich onderling verhielden. De 'zil' wordt gewoonlijk gerekend als het vierde deel van een bunder.

De Hoensbroekse goederen lagen ten zuid-westen van de oude kern van Voerendaal, tussen het nog bestaande kasteel Haeren en het verdwenen huis Dammerscheidt, die beide in de tekst worden genoemd. Vlak erbij lag de buurtschap Te Neelen, waaraan nu nog de Tenelenweg herinnert. De klerk had geen vaste schrijfwijze, nu eens spelde hij 'te Nyellen', dan weer 'tzo den Neelen'. In de buurt lagen een paar vijvers, want er is sprake van 'de onderste vijver' te Neelen (zie nrs. 9 en 12). Het gaat om een gebied ten noorden van de huidige boerderij Lindenlauf, die langs de Valkenburgerweg ligt.

Iets ten zuiden van Te Neelen bevond zich een plek die in deze notities 'tzo der Koerborch' wordt genoemd, en eenmaal 'ter Koerbeerch'. Daar lag de helft van de goederen (nrs. 6-8, 10, 12 en 17). In de aantekeningen die een twintigtal jaren later zijn gemaakt (nrs. 15 en 16), verschijnt de naam de 'Kauwerberger hoven', de percelen die op 'Kauwerberg' lagen. Waarschijnlijk heeft dit toponiem zich verder ontwikkeld tot de vorm 'Keerberg', die nu als straatnaam wordt gebruikt.

In het gebied tussen Haeren en Dammerscheidt worden drie straten genoemd: de 'Hoeffstraet', vermoedelijk de weg van Te Neelen naar de boerderij Ten Hove; de 'Protelstraet', waaraan tegenwoordig niets meer herinnert, en 'dye gemeyne straet', een van de openbare wegen vanuit de kern van Voerendaal of de weg van Klimmen naar Heerlen.

Het is opvallend dat de plaats

Hoensbroek in deze lijst telkens betiteld wordt als 'Heer-Hoensbroek'. Destijds onderscheidde het zich van de omliggende plaatsen, omdat het in 1388 door de hertogin van Brabant was verheven tot heerlijkheid en aan de heer van Hoensbroek in leen was gegeven. Misschien geeft het voorvoegsel 'heer' die bijzondere positie aan.

De heer van Hoensbroek had maar weinig laatgoederen te Voerendaal. Volgens de lijst waren het er twaalf, namelijk de nummers 1-10, 12 en 17. Nummer 12 was kennelijk het belangrijkste, want daarop hebben de meeste notities betrekking, namelijk 11-16. Het goed heette de 'Kauwerberger hoven'. Op het eerste gezicht lijkt het dat met het woord 'hoeff' (meervoud 'hoven') een boerderij, een hoeve wordt bedoeld; maar bij nader toezien blijken die 'hoven' een goed van twee bunder te zijn, bestaande uit weiden (nrs. 11 en 12). Overigens wordt in het hele handschrift de term 'hoeve' gebruikt in de betekenis van 'perceel'. Met het Kauwerberger laatgoed was de keurmede van een paard verbonden: bij het overlijden van de allaat mocht de heer een paard uit de nalatenschap kiezen. Dat was een zware belasting voor een laatgoed van zo'n matige omvang.

Als tweede volgde een goed van ongeveer driekwart bunder, nummer 17. Daarmee was de keurmede van een koe verbonden; een geringere verplichting, maar in verhouding tot de grote van het goed toch nog zwaar.

Het zestiende eeuwse leggerboek van het leen- en laathof van Hoensbroek is gebruikt tot aan het einde van de achttiende eeuw. Er zijn nog veel verheffingen door 'ophelders' en ontvangsten door 'allaten' uit latere eeuwen in genoteerd. Maar bij de laatgoederen in Voerendaal is na 1600 niets bijgeschreven. Het lijkt erop dat deze goederen aan andere heren zijn overgedragen.

Maar de Hoensbroekse notities uit de zestiende eeuw verrijken onze historische kennis over Voerendaal. We leren er een buurtschap nader door kennen, vernemen de namen van de leden van enkele families, o.a. Lindenlauf en Haeghens of Haghens. De oudste Haghens droeg de weinig gebruikelijke voornaam Palm.³ In de wandeling werd hij 'Poum' genoemd (vgl. nrs. 13 en 14). Dat is een vervorming die zich ook voordeed bij bij woorden van het type 'alt' en 'kalt'. Deze veranderden in 'oud' en 'koud'.

Verder is er sprake van de jonkvrouw van Kunrade; zij woonde waarschijnlijk op het Kunderhuis, een kasteel dat ook is verdwenen. Bij nr. 6 worden genoemd de erven van Johan Roebroek; hij gold als een voornaam persoon, bij wie de titel 'heer' paste. Er worden zelfs twee kerkelijke functionarissen genoemd: de koster en de pastoor van Voerendaal. Koster was rond 1550 Alart Lindenlauf en als pastoor fungeerde 'heer Johan Eijnatten' (nrs. 6 en 7).

Leden van de familie Hoen worden niet met name genoemd. Eén van de vrouwelijke familieleden hield de helft van een Voerendaals laatgoed in bezit (nr. 1). De Hoensbroekse klerk noemt haar 'mijn joncfrouwe', zonder nadere aanduiding. Elders in het register wordt gesproken van 'die joncfrouwe op dij cueke', die in 1548 een deel van een laatgoed te Hoensbroek bezat.⁴ Dan zou het iemand uit een zijtak van de familie zijn; de tak namelijk die het deel van het kasteel bewoonde waarin de keuken lag.⁵ De heer van Hoensbroek die de lijst heeft laten samenstellen, was jonker Wolter Hoen, die in 1543 zijn vader Herman was opgevolgd als heer van Hoensbroek.⁶ Zijn familie bewoonde het deel van het kasteel waarin de grote zaal was gelegen.

BIJLAGE

De later toegevoegde nota's staan hier in cursiefschrift. Het handschrift maakt geen onderscheid tussen y en ij; de klerk schreef telkens y met twee puntjes erop. Dit teken is hieronder getranscribeerd volgens de regel, die is gegeven in het onlangs verschenen boek 'Oud schrift in Limburg', Maastricht 1993, 9.

"Dyt synt alsulck chijns unde erffpecht unde koeren (keurmeden) als der heer van Her-Hoensbroeck jaerlicx geldende hayt, dye gelegen synt omtrent Voerendael unde Haren, myt declaration der onderpanden unde namen ter ghenre (van degenen) dye dy pende nu ter tijt haldende zijn, te weten in den jaer ons Heeren dusent vijffhondert ende XLVI (1546) des XVten daechs meert, nae uutijsinge dys neuwen registers. Dyessen naebescreven geltchijns woert jaerlicx betaelt aen den aellwaut, woenende te Nyellen, nu Gircken Wanmans etc.

1 In den yersten heer Wenartz kynder gelden jaers eyne mud roggen van twee morgen lantz, dye gelegen sijn op dye Proetelstraet, reygenoot (aangrenzend land) te beden sijden dat lant van Haeren. Hyrvan hayt mijn Joncfrrouwe vercregen eyne morgen, belast sijnde myt vijffdehalff (4) vaet roggen; soe halden dy erven vurscreven noch eyne morgen, daer van sij noch jaerlicx gelden vierdehalff (3) vaet roggen.

2 Item Johan Keteler gylt jaers 13 boessen ende dry haller van eyne bempt, der gelegen is neest neven Dammerschet bempt unde weyde; noch gylt Jan vurscreven van den selvigen bempt jaers 1 capuyn. *Hilt ende betaelt nu Dammerscheit.*

3 Item dye Joncfrrouwe van Kunraide gylt jaerlicx 4 marck ende 1 capuyn, onderpant eyne bempt, reygenoot: voorhoefft (smalle kant) dye Protelstraet unde te beyden sijden Dammerschet erve, soe weyde ende bempte.

4 Item noch gelden Lemmen Keyzers erven twee capuyn van eyne weyden, dye Schylt placht toe te hoeren, unde gelegen is neven dye Protelstraet, reygenoot ter eyne sijden Dammerschet bempt ende ter andere sijden Lysken Heghens goet. *Hilt nu dere here van Her-Hoensbroech.*

5 Item Lysken Heggen gylt jaers eyne malder roggen erffpachten van eynder weyden, aenhaldende omtrint eyne halff boenre, gelegen aen dye Protelstraet, reygenoot ter eyne sijden Jan Schyls weyde, ter andere sijden Alartz Lyndenhoeff, aen eyne hofft (smalle kant) Jan Ketelers weyde. *Nu Herman Lindenloeff.*

6 Item her Johan Eijnatten, pastoer tzo Voerendael, gylt jaers 15 boessen ende 3 halre van eyne weyden, gelegen tzo der Koerborch, reygenoot ter eyne sijden Mette Hagens weyde ende ter andere sijden heer Johan Roebroycks suster kynder.

7 Item Hunen kynder van Vuyrendael gelden jaers 15 bussen inde dry halre van eyne weyden, gelegen tzo Koerborch, reygenoot ter eyne sijden heer Johan Eijnatten, pastoer tzo Vuyrendael, weyden inde ter andere sijden Heylen van den Neelen weyde.

8 Item Heylen van den Neelen gylt jaers 3 vaet roggen van eyne stuck lantz, gelegen neest neven Nelis in den

Ketel weyde tzo der Koerbach.

9 Item noch gilt Heylen vurscreven jaers 10 bussen inde 3 halre op dy Hoeffstraet, dye voerhoefft stoet op (grenst aan) den ondersten wyer tzo den Neelen.

10 Item Tay van den Neelen gilt jaers 3 vait roggen van eynre weyden, gelegen tzo der Koerborchs, inde stuet voerhoefft op dye gemeyne straet (de openbare weg) inde ter andere sijden Lemmens Keysers van den Neelen lant inde stuet voerhoefft op dat lant dat in den hoff tzo Haren gehuert.

11 *Copie uuter alter bescheyt:*
Item Wylken Emens goidt ende Wintghen Stroeghens goidt ende Preymen goidt ende Ketelers goidt 2 bunre. Daer is Wylken Emens allait ende dat ghilt ter aefflijve (bij overlijden) eyn koeyr (keurmede).

12 Item Mette Hagens gilt jaers 14 bussen myn 3 halre van eynre weyden, gelegen tzo der Koerborch, inde stuet voerhuet (smalle kant grenst aan) op den ondersteyn (ondersten) wijer zo den Neelen; unde dyt vurscreven pant te aefflijve des aellaetz in eynen pertzkoer. *Hyrvan is nu Alaert, der custer van Voerendael, eyn aellaet.*

13 *Nae dootlicken aeffghanck Poum Haeghens haen die erven, te weten Alijt die dochter unde Merten Haeghens, diessen vurscreven pertskuer verdedinght (geregeld) unde aeffgedraeghen mit 14 Philippus guldens unde duye (toen) is alaet woerden der custer van Voerendall voerscreven.*

14 *Nae doot Wilckens vurscreven⁸ sijn die erven van dieser vurscreven hoeven (de genoemde percelen weidegrond) tweedrachtig woerden, soe dat sye twe ontfenckenissen daervan ghemackt haen, te weten dat Poum Haghens eyn deyl ontfanghen hait,*

nae uutwijsinge des punts voerscreven. Doeghen (doch, maar) nae doot Poum Hagens mit bewillunghe des heren is dies vurscreven hoeff wederomb mit eynen aellait vorgenant ontfanghen unde der pertskuer is verdedinght, gelick alles vurscreven steyt.⁹

15 *Na duitlicken aeffganck des alaetz Alart Lindenloefft ys alaet der vurscreven Kauwerberger hoven worden Herman Lindenloeff ende den pertskuere aeffgedragen ende betaelt myt 24 bescheiden dalers. Actum anno 1563 den derden daich Aprilis.*

16 *Na doit des vurscreven alaetz Herman Lindenloeff ys alaet dere vurscreven Kauwerberger hoven worden Frederick Stassen, wonende tot Voredaelle. Ende dere leenhere nae doit des vurscreven Hermans sijne beisten (beste) nagelaeten perdt vore den kuere gehoilt ende ontfangen haet.*

17 Item Dryes Bexs ind Jutte Haseleers gelden jaers alsoe veel schoeyn ghehekeltz flas als der steyn woecht, den men hun opt gewyght altijt leevert tegen den vlas. Dese vurscreven steyn woeghet wat meer dan twee pont. Onderpant eyn goet dat voermaels geheyten hayt Snuyffers goet, aenhaldende omtrint 3 syllen ongeveerlich, gelegen ter Koerbeerch, reygenoot (aangrenzende eigenaars): voerhoefft Lysken Hegghen, Alart der custer unde Johan Keteler, ter eynre sijden Palm Haghens kynder, dat ander hoefft Clemens van den Neelen kynder bempt, dye ander sijde Jan Hennekens kynder weyde ende Dryes Bex weyde. Hyrvan gilt Dryes vurscreven dry deyl van den kuer ende van den vlas, unde Jan Hennekens kynder dat vierde deyl vanden koer ende van den vlas. Dyt vurscreven hayt Dryes Bex ende Jut[te], Jan Hennekens huysfrouwe, gestanden op dach ende datum hyronder gescreven, [ook] dat dyt vurscreven parsiel (perceel) eynen koeykuer gilt den heer van Her-Hoensbrock. Geschied

in den jaer ons Heeren 1545 op saterdach nae jaersdach (3 januari). Unde hyrvan is alaet Dryes Becx.

18 Nae doetlicken aeffganck van Dries Bexs hait Hentten Charlis, woenende t'Oeverste-Voerendaell, dyt voerscreven goit ontfanghen unde is alait woerden.

NOTEN

1. RAL, LvO, nr. 1702. De laatgoederen te Voerendaal op blz. 371-375 (374 is niet beschreven).
2. H. Kahnt en B. Knorr, *Alte Masse, Münzen und Gewichte*, Mannheim 1986; M. van Rey, *Geschiede der Aachener Münzen*, Aachen 1969; H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*, Utrecht/Antwerpen 1972.
3. Waarschijnlijk is deze voornaam afgeleid van de kerkelijke feestdag Palmzondag, zoals Noël komt van het Franse woord voor Kerstmis en Paes van Pasen, zie J.H. Crott, *Doop- en roepnamen te Kerkrade (2)*, in: *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie*, 5 (1977) 96.
4. *Leggerboek* (zie noot 1), blz. 145.
5. J. van de Venne, e.a., *Geschiedenis van Hoensbroek*, Hoensbroek 1967, 56-58.
6. *idem*, 70.
7. Later bijgeschreven uit een oud register om de volgende notities inzichtelijk te maken.
8. Bedoeld is Wylken Emens uit notitie 11.
9. Vergelijk de nrs. 12 en 13. De 'allaet' werd A. Lindenlauf, koster van Voerendaal.

RÉGIS DE LA HAYE

DE FAMILIE VAN ABT HAGHEN VAN KLOOSTERRADE.

Normaliter zou ik me niet zo snel geïnteresseerd hebben in Joannes Josephus Haghen, abt van Kloosterrade van 1757 tot 1781.¹ Het begon dan ook heel toevallig, met een Latijns lofdicht geschreven bij gelegenheid van zijn intronisatie als abt van Kloosterrade, dat enige tijd op een tentoonstelling in Rolduc te zien was.² Onderop prijkte namelijk het wapen van de abt dat, tot mijn stomme verbazing, als twee druppels water op het wapen lijkt van mijn eigen familie De La Haye, die stamt uit het gehucht La Haye, onder Julémont, op de grens van het voormalige hertogdom Limburg en het graafschap Dalhem.³ Mijn nieuwsgierigheid was daarmee gewekt.

Dan begint men met allerlei gedachten te spelen. Zou hier een band met onze familie De La Haye liggen? Zou de naam Haghen misschien een vertaling zijn van de naam De La Haye, hetgeen, zeker in ons taalgrenzegebied, zeer goed mogelijk is en ook veelvuldig voorkomt? Zou hier misschien een nog onbekende tak van de familie ontdekt zijn?

De enige manier om antwoord te krijgen op deze vragen is natuurlijk: de zaak uitzoeken! En zo begon een detective-speurtocht in de historie, die weliswaar veel geduld vereiste, maar uiteindelijk toch resultaat opleverde. Laten we beginnen bij ons aanknopingspunt: wie was abt Haghen en waar kwam hij vandaan?

Abt Haghen van Kloosterrade.

De persoon van Joannes Joseph Haghen, abt van Kloosterrade, is ons goed bekend, mede dank zij het boek van J.M. Gijzen over zijn oom Nikolaus

Heyendal, abt van Kloosterrade van 1712 tot 1733.⁴

Hij werd geboren te Walhorn in het hertogdom Limburg op 7 maart 1699. Zijn vader, Joannes Haghen, vervulde de ambten van schout en belastingheffer van de bank van Walhorn. Zijn moeder was Anna Catharina Heyendal, dochter van de griffier van de Staten van Limburg. Joannes Joseph Haghen deed zijn middelbare studies en zijn studie filosofie bij de Jezuïeten van Aken. Op 10 oktober 1715 meldde hij zich als postulant aan bij de abdij Kloosterrade. Na zijn noviciaat studeerde hij theologie bij lector Mathias Laurent, en op 23 maart 1723 werd hij priester gewijd. Daarna werd hem

de zorg over de novicen toevertrouwd. Hij hield zich in de abdij in deze jaren bovendien bezig met onderwijs en met bestuurlijke taken. Haghen heeft zich met hand en tand moeten verdedigen tegen beschuldigingen van jansenisme, die toen de abdij Kloosterrade verdacht maakten. In 1738 werd hij benoemd tot pastoor van Eupen, een parochie waarvan de abdij Kloosterrade de zielzorg behartigde. Hier toonde hij zich een goed pastoor, maar tevens een rigoureuze collega voor de andere priesters van Eupen.⁵ Op 17 februari 1751 werd hij benoemd tot officiaal (kerkelijk rechter) van het aartsdiaconaat Condroz.

Toen in 1757 Joannes Goswinus Fabritius overleed, werd hij gekozen als abt van Kloosterrade. De abtswijding

**EEN
GENEALOGISCHE
SPEURTOCHT.**

Het grafkruis met de Franstalige inscriptie van Ichen († 18 december 1653), echtgenote van Corne del Haye, op het kerkhof van Walhorn (foto auteur).

vond plaats op 15 oktober 1757. Onder zijn abbatiaat beleefde Kloosterrade een niet geringe bloei, zowel geestelijk en intellectueel, als economisch, dit laatste vanwege de ontwikkeling van de kolenwinning. Hij overleed te Kloosterrade op 10 december 1781, en werd bijgezet in de grafkamer, die in de rechter dwarsbeuk van de abdijkerk was gebouwd.

Pastoor Hagen van Brunssum.

Een oudere broer van abt Haghen, Cornelius, geboren in 1691, was pastoor

van Brunssum. Pastoor W. Moonen heeft in zijn boek *Brunssum de eeuwen door* (1952), uitgebreid aandacht aan hem besteed.⁶ Cornelius Hagen was norbertijn. Nadat hij in 1715 priester was gewijd, fungeerde hij enige jaren als kapelaan van Kettenis.⁷ Op 12 juni 1720 werd hij door de proost van Heinsberg benoemd tot pastoor van Brunssum, en op 18 juni als zodanig geïnstalleerd.⁸ De proost van Heinsberg bezat namelijk het patronaatsrecht van de kerk van Brunssum, en daarmee het recht de pastoor te benoemen. Hagen begon zijn pastoraat met het herbouwen, op eigen kosten, van de pastorie, en met het restaureren, gedeeltelijk op eigen kosten, van de kerk, waar in 1721 een plaveisel in Naamse steen werd aangebracht. Hij schafte veel versierseilen en ornamenten aan voor de kerk, en bevorderde de verering van de H. Brigida.

1737 en 1738 waren voor pastoor Hagen "rampjaren". In de nacht van 9 op 10 april 1737 ging de pastorie in vlammen op. Zijn moeder, Anna Catharina Heyendal, die bij hem inwoonde, kon ternauwernood uit de vlammenzee gered worden, maar zij overleed te Brunssum korte tijd later, in de nacht van 25 op 26 augustus 1738, bijna 80 jaar oud. Pastoor Hagen schrijft het overlijden zelf in, in het begraafregister van de parochie. In datzelfde register noteert hij het overlijden, in de nacht van 22 op 23 januari 1737, van zijn jongste broer Franciscus Hubertus, kanunnik van Kloosterrade en vice-pastor van Eupen, en op 20 januari 1738 het overlijden van zijn broer Nicolaus Hagen, 40 jaar, gehuwd met Maria Catharina Francken, schepen van Walhorn en Lontzen, griffier van Lontzen en commissaris van de Derde Stand in de Staten van Limburg.

Pastoor Hagen heeft in het parochiearchief van Brunssum een handschrift

nagelaten, waarin hij alle wetenswaardigheden van de parochie noteerde, alsmede goede raadgevingen aan zijn opvolgers als pastoor.

Een godvruchtig gezin.

Joannes Josephus Haghen, abt van Kloosterrade, en Cornelius Hagen, pastoor van Brunssum, kwamen uit een godvruchtig gezin. Zijn vader, Joannes Haegen, schout van Walhorn sinds 1684, was op 21 februari 1685 te Walhorn getrouwd met Anna Catharina Heyendal, gedoopt aldaar op 16 maart 1661 als dochter van Hendrik Heyendal.⁹ Zij was de zuster van abt Heyendal van Kloosterrade. Uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren, waarvan er acht in leven bleven.¹⁰

Onze twee gebroeders waren niet de enige religieuzen uit het gezin Haghen-Heyendal. Hun jongste broer, Franciscus Hubertus, was, zoals wij zagen, eveneens kanunnik van Kloosterrade. Gedoopt te Walhorn op 18 maart 1703, geproft op 11 april 1723, priester gewijd op 18 september 1728,¹¹ was hij in 1733 kapelaan in Eupen,¹² en overleed hij in deze functie op vrij jonge leeftijd, op 23 januari 1737.

Twee zussen gingen eveneens het klooster in. Anna Catharina trad, met de kloosternaam Maria Josepha, in bij de Clarissen te Aken. Maria Clara Haghen trad in bij de Celestinen te Düsseldorf, en kreeg de kloosternaam Maria Gabriël Victoria.

Van de acht in leven gebleven kinderen uit het gezin Haghen-Heyendal, kozen er dus vijf voor een geestelijke levensstaat!

Bezoek aan Walhorn.

Na dit eerste literatuur- en archiefonderzoek leverde een bezoek aan Walhorn een nieuwe verrassing op. Op het kerkhof aldaar staan veel oude grafkruisen uit de zeventiende en de acht-

tiende eeuw. Eén ding valt onmiddellijk op : op heel het kerkhof staan slechts twee oude kruisen met een Franstalig opschrift. De andere zijn alle Nederlandstalig. Walhorn lag toentertijd immers in Nederduits gebied (zie kaart). Daar kwam nog bij dat de twee Franstalige grafkruisen een familie Del Haye betroffen ! Reden te meer om de zaak eens goed uit te zoeken. Zou er misschien toch een band bestaan tussen de families De La Haye en Haghen ?

Vergelijking van de tekst van het kruis met de gegevens van de kerkregisters van Walhorn, berustend bij het Rijksarchief in Luik, gaf al snel antwoord op deze vraag. De naam Haghen bleek inderdaad een vertaling te zijn van De La Haye. Op één van de twee kruisen staat de volgende inscriptie :

IHS
ICY
REPOSE
HONEST . ICHEN
EN . SON . VIVANT
ESPEVSE . A . CORNE
DEL . HAYE . TREPASEE
LE . 18E . 10BRE . 1653
PRIEZ . DIEV
POUR . SON
AME
MRA + ANNA

Vertaling : hier rust de eerbare Ichen, in haar leven echtgenote van Corné del Haye, overleden op 18 december 1653. Bid God voor haar ziel.

Wanneer men op de zelfde datum, 18 december 1653, het overlijdensregister van Walhorn opslaat, dan leest men daar : *obiit Ida vander Hagen* (is overleden Ida van der Hagen). De naam "Ichen" moet gelezen worden als "Idgen", verklevorm van Ida.

In een dergelijk geval gaat de genealoog onmiddellijk verder zoeken in de

Schilderij van Johannes Joseph Haghen, abt van Kloosterrade (Commissie Limburgse Iconografie - foto G. Hukkelhoven).

huwelijksregisters. De ervaring leert immers dat een weduwnaar met kinderen, en zeker met jonge kinderen, zeer snel na het overlijden van zijn vrouw hertrouwt. Dit bleek ook het geval te zijn met Cornet del Haye, die op 29 juli 1654 te Walhorn in het huwelijk treedt met Anna Gummers, uit Moresnet. In de huwelijksinschrijving heet de bruidegom ... "Cornelius vanden Hagen". Het jonge echtpaar ging direct aan de slag. Vijf kinderen werden er achtereenvolgens gedoopt, zowel onder de namen Van der Hagen als De La Haye.¹³

1. *Renerus van der Hagen*, ged. Moresnet (ook ingeschreven in Walhorn) 27 oktober 1655.

2. *Maria van der Hagen*, ged. Walhorn 23 september 1657.

3. *Catharina van der Hagen*, ged. Walhorn 25 maart 1660.

4. *Cornelius van der Hagen*, ged. Walhorn 19 mei 1664.

5. *Anna de la Haye*, ged. Walhorn 23 december 1667.

Er is geen twijfel meer mogelijk : de naam Haghen is een vertaling van De La Haye.

Blijven de vragen : had Cornet de la Haye nog kinderen uit zijn eerste huwelijk ? Wie was hij en waar kwam hij vandaan ? Was hij wellicht ook de vader van Joannes Haghen, de latere schout van Walhorn, dus de grootvader van onze abt van Kloosterrade, Joannes Josephus Haghen ? Waarschijnlijk lijkt dit wel, omdat Joannes Haghen zijn twee oudste zonen de voornamen gaf van Henricus (vernoemd naar Henricus Heyendal, zijn schoonvader) en Cornelius (die hij dus kennelijk naar zijn eigen vader vernoemde). Zijn oudste dochter noemde hij Ida, waarmee hij gedacht moet hebben aan zijn eigen moeder, Ida of Ichen, die in 1653 overleed.

Onderzoek in het fragmentarisch bewaarde schepenbankarchief van Walhorn, aanwezig bij het Rijksarchief in Luik, leverde geen resultaat op. De oplossing moest dus van de andere kant, de Franstalige kant, komen. Het grote probleem met Franstalige familienamen die niet dialect- of streekgebonden zijn, is dat zij overal in Franstalig gebied kunnen voorkomen : de naam De La Haye komt erg veel voor, niet alleen in het Luikse, maar ook in Henegouwen, Rijsel en omgeving, en in Normandië en Bretagne.¹⁴ Waar zoeken ? Waar komt de man vandaan die zich in het begin van de jaren 1650 in Walhorn vestigt ? Klaarblijkelijk uit Franstalig gebied, en zoals de genealogische ervaring uitwijst, uit het nabije Franstalige gebied.¹⁵ Een toevalsvondst op het Rijksarchief in Luik bracht de aanzet tot de oplossing van het raadsel.

Een verwoed genealoog.

Het Rijksarchief in Luik is in het bezit van de nalatenschap van een verwoed genealoog, Y.A.F.J. Danet de Longrais. Deze man stelde een hele berg genealogische dossiers samen, waaronder een map met losse aantekeningen over de verschillende families De La Haye uit Luik en omgeving.¹⁶ De notities waren niet uitgewerkt. Bovendien waren de meeste gegevens mij al bekend. Maar één blaadje trok mijn bijzondere aandacht. Bij enige aantekeningen over de familie De La Haye uit Clermont zat een genealogisch schema, waarin mij onmiddellijk een zekere Corneil del Haye, getrouwd met een Idgen, opviel, die drie zonen had : Thiry, Leonard en Jean. Zou het hem zijn? Het was hem inderdaad, maar de man gaf zich niet voetstoots gewonnen. Pas na een grondig onderzoek in de archieven van de schepenenbanken van Clermont en omgeving bleek dat dit inderdaad de familie was die zich in Walhorn vestigde.

Thiry, Leonard en Jean waren zonen uit het eerste huwelijk van Corneil del Haye, met Idgen die in 1653 in Walhorn overleed, zoals blijkt uit het genealogisch detailonderzoek.¹⁷

La Haie soub Clermont, de bakermat.

De bakermat van de familie De La Haye van Clermont is de molen genaamd "La Haye". Deze was van oorsprong de banmolen van Clermont.¹⁸ Een banmolen is een molen waar de dorpelingen verplicht waren hun koren te doen malen. In deze familie keren steeds weer de voornamen Steven (Etienne) en Thiry (Théodore) regelmatig terug. Een linie van deze familie vestigt zich in Serezé (Sarozé), gehucht onder Thimister, een andere linie blijft in de gemeente van oorsprong : Clermont. Beide takken van de familie moeten elkaar nog lang gekend hebben : Serezé en Clermont liggen slechts op

Familiewapen gevoerd door abt Johannes Joseph Haghen (zie noot 1)

enkele kilometers afstand van elkaar. In de huidige stand van ons onderzoek zijn alle leden van deze familie afstammelingen van Steaven delle Haye, die leefde te Clermont in de zestiende eeuw.

Wij willen ons hier voorlopig beperken tot de directe voorouders van abt Johannes Joseph Haghen.

Grootvader Corneille de La Haye.

De grootvader van abt Haghen, Corneille (Corné) de La Haye moet geboren zijn circa 1620. Op 5 december 1646 treedt hij onafhankelijk op: hij ontvangt dan van zijn vader Thiry Steven de la Haye een rente van 6 dalers.¹⁹ Aangezien de meerderjarigheidstermijn kan worden gesteld op 25 jaar, was Corneille dus van vóór 1621.

Naamsvertalingen zien we al snel opduiken. Op 9 oktober 1652 koopt Corneille de la Haye, zoon van wijlen Thiry Steven, van Jehan Closet een rente van 4 dalers. Deze overdracht moest ook geregistreerd worden voor de schepenenbank van Hendrik-Kapelle, zo staat er in de akte.²⁰ Inderdaad vindt men in de gichten van Hendrik-Kapelle op 17 oktober 1652 dezelfde overdracht, maar de koper heet hier niet meer "de la

Haye", maar "van der Haagen".²¹ Een schoolvoorbeeld van een naamsvertaling in taalgrensgebied.

Nadere gegevens over Cornet's familie verkrijgen we uit enige andere aktes. Daaruit blijkt onder andere dat Léonard Cosseler de eerste schoonvader van Corneil de la Haye was ; dit verklaart dan ook waarom hij de tweede zoon uit zijn eerste huwelijk de voor naam Leonard gaf. Zijn tweede schoonvader, na zijn huwelijk te Walhorn op 29 juli 1654 met Anna Gummings, was Rentgen Gummings. Rentgen is een diminutief van Renerus.²²

Corneil de la Haye is overleden vóór 7 oktober 1671. Gerard Frambach verklaart op die dag dat hij uit de deling, gemaakt met zijn mede-erfgenamen Thisken Mathy en Corneil Delhaye, beiden wijlen ("feux"), zijn zwagers ("beaufreres"), een rente had verkregen, maar dat deze onbetaald bleef, en dat hij nu het derde deel van het kapitaal van die rente ontvangen had van Thiry, Leonard en Jean, zonen van genoemde wijlen Corneil de la Haye.²³

Overgrootvader Thiry Steven de la Haye.

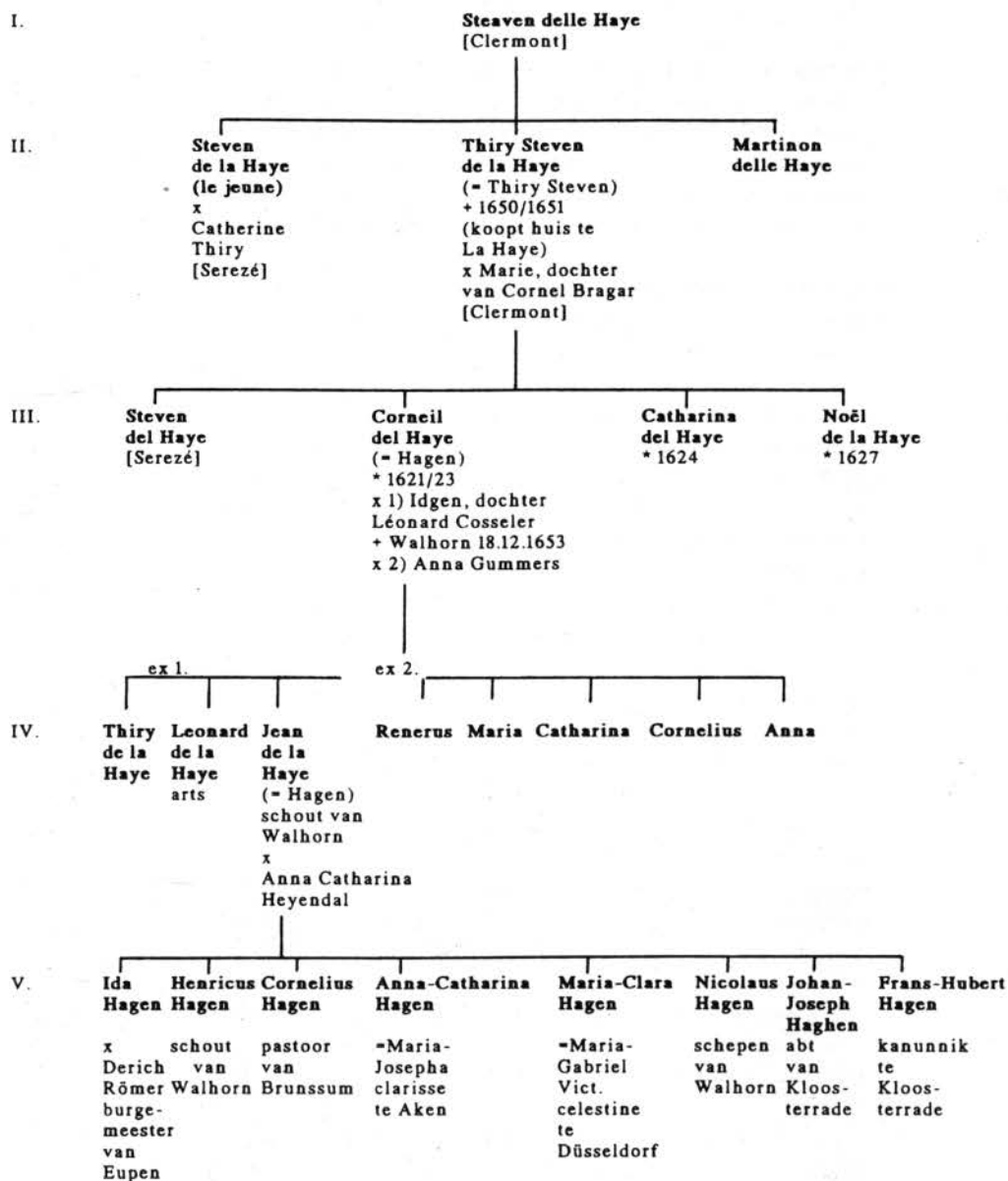
Tenslotte nog iets over abt Haghen's overgrootvader, Thiry (= Théodore) Steven de la Haye. Zoals zijn "dubbele" voornaam, in feite een patronymicum, al aanduidt, is hij een zoon van Steven (= Etienne) de la Haye. Hij trouwde op 14 september 1610 met Marie Lebragaer of Bragar, dochter van Cornet of Corneil Bragar.²⁴ Abt Haghen's grootvader Corneil de la Haye is dus vernoemd naar diens grootvader van moederszijde, maar hij heeft hem nooit gekend : reeds in 1621 wordt hij als overleden vermeld.²⁵

Thiry Steven del Haye is overleden vóór 6 juni 1657. Op die datum staat Marie Bragart, zijn weduwe, het vruchtgebruik van haar goederen af aan haar

kinderen Corneil, Steven, Noel en Catharine.²⁶

Familiewapen ?

Van de familie De La Haye uit Clermont en Thimister is geen familiewapen bekend. Wel verwierven enige leden van dit geslacht in de loop van de zeventiende eeuw aanzien. Dat de familie, tot een zekere standing gekomen, behoefte had aan het statussymbool van een familiewapen, is niet meer dan normaal. Dat ze daarvoor ten onrechte het wapen van de familie De La Haye uit Julémont is gaan voeren, is minder netjes. Wel toont het feit dat abt Joannes Joseph Haghen midden in de achttiende eeuw het wapen voert van onze familie De La Haye, in ieder geval aan dat hij zich nog steeds bewust is van de afstamming van de Walhornse familie Haghen uit de Clermontse familie De La Haye.

NOTEN

1. Abt Haghen schrijft zijn naam altijd met een 'h', zijn broer, pastoor van Brunssum, schrijft altijd Hagen zonder 'h'. Zoals bekend, bestond er in de achttiende eeuw nog geen vaste spelling voor familienamen. Wij respecteren dus in de alinea's over beide broers de door henzelf gehanteerde spellingen, en sluiten ons voor de rest aan bij de schrijfwijze van abt Haghen (dus met 'h').
2. Rijksarchief in Limburg [RAL], archief abdij Kloosterrade [AAK], inv. nr. 1185. Vermeld in de tentoonstellingscatalogus : Kloosterrade 1104 - 1796, tentoonstelling over de geschiedenis van de abdij Kloosterrade (Rolduc) georganiseerd door het Rijksarchief in Limburg en het Thermenmuseum te Heerlen (Rolduc, juni 1986 ; Heerlen, juli-augustus 1986), cat. nr. 86. - Het wapen Hagen is ook vermeld (met een variant) bij : Dr. Lens, *Armorial du duché de Limbourg et des Pays d'Outremeuse* (Dison 1947), p. 132.
3. Over dit familiewapen, zie mijn bijdrage : Wat is een familiewapen ?, in : *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 16 (1988), p. 123 - 128.
4. J.M. Gijsen, *Nikolaus Heyendal (1658 - 1733), Abt von Rolduc und seine Stellung zum Jansenismus* (Assen 1964). - Zie over abt Hagen : NBW, deel 3, art. Haghen, Joannes Joseph, abt (J.M. Gijsen). Hierbij ook uitgebreide literatuur-opgave.
5. Alfred Minke, *Rolduc und die Pfarrseelsorge : das kirchliche Leben in Eupen im 18. Jh.*, in : *Munire Ecclesiam*. Opstellen over 'gewone gelovigen', aangeboden aan prof. dr. W.A.J. Munier ss.cc. bij zijn zeventigste verjaardag (Maastricht 1990 = *Werken uitgegeven door Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap*, 13), p. 197 - 211.
6. W. Moonen, *Brunssum de eeuwen door* (s.l., 1952), p. 406 - 426.
7. G. Grondal, *Walhorn*. *Notices historiques*, in : *Bulletin de la Société Verviétoise d'Archéologie et d'Histoire* 45 (1958), p. 110, noot 224.
8. Aantekening op die datum in het doop- en huwelijksregister van Brunssum : RAL, collectie kerkregisters, Brunssum.
9. Genealogische gegevens over de families Heyendal en Hagen vindt men in een door Goossens gepubliceerd handschrift : W. Goossens, *Aanteekeningen over de familie Heyendal uit het jaar 1715*, in : *De Maasgouw* 26 (1904), p. 62 - 64, 67 - 70.
10. Meer uitgebreide genealogische gegevens vindt men in mijn bijdrage : Een abt, een familiewapen, een naamsvertaling en een genealogische speurtocht, in : *Journal de La Haye* 7 (1991), p. 325 - 337 (lees : 355 - 367).
11. RAL, AAK, inv. nr. 1206.
12. Charles de Clercq, *Rolduc, son abbaye, ses religieux, son séminaire (1661 - 1860)* (Kerkrade 1975), p. 85 - 86.
13. Zie noot 10.
14. Zie mijn bijdrage : *Andere families De La Haye*, in : *Journal de La Haye* 2 (1986), p. 51 - 57.
15. Zie mijn bijdrage : *Franstalige familienamen in Zuid-Limburg*, in : *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 20 (1992), p. 69 - 74.
16. Jacques Detrou, *Le fonds Danet des Longrais aux Archives de l'Etat à Liège*[AEL], in : *L'Intermédiaire* 40 (1985), p. 388 - 395.
17. Zie noot 10.
18. Alexandre Domken, *Histoire de la seigneurie et de la paroisse de Clermont-sur-Berwinne (Liège s.d.)*, p. 39 - 40 ; *Clermont-sur-Berwinne (Clermont-sur-Berwinne 1980)*, p. 27.
19. AEL, CJ Clermont 18 f. 294v.
20. AEL, CJ Clermont 20 f. 7.
21. AEL, CJ Henri-Chapelle 5 f. 160.
22. Zie noot 10.
23. AEL, CJ Clermont 25 f. 62v.
24. Over de familie Bragar bestaat een publicatie : *Clermont-sur-Berwinne (Clermont-sur-Berwinne 1980)*, p. 187 - 189.
25. AEL, CJ Ban de Herve 49 f. 320v : "Thiry delle Haye gendre de feu Cornel Bragar".
26. AEL, CJ Clermont 21 f. 30v.

R. BRAAD

KIJK EENS IN DE WERELD VAN TOEN, EEN VERRASSENDE KIJK OP UW WIJK

Het Heerlense Stadsarchief heeft heel wat waardevolle documentatie over de regionale en vooral Heerlense geschiedenis. Hoewel over het bezoekersaantal niet te klagen valt, bestaat de indruk dat veel Heerlenaren de weg naar het Stadsarchief niet kennen en niet weten welke mogelijkheden er worden geboden om kennisbronnen aan te boren over alledaagse dingen, wetenswaardigheden, genealogie en historie.

Om te laten zien, welk materiaal opgeslagen ligt in archieven en documentaties organiseerde het Heerlense Stadsarchief vier weekenden om buurtbewoners kennis te laten maken met de geschiedenis en architectuur van hun wijk. De actie bleek een succes. Elk weekend leverde een stijgend aantal bezoekers op. Nostalgisch ogende affi-

ches en folders, ondersteund met gratis publiciteit in de media, de uitnodiging voor de gratis toegankelijke tentoonstelling en lezingen over de wijk en de architectuur van de woonomgeving zorgden voor volle zalen.

De eerste wijk die aan bod kwam, was het centrum van de stad. Niet helemaal toevallig: het Stadsarchief is er gevestigd, -wat velen niet weten- in het Thermenmuseum. Mede om daar meer bekendheid aan te geven en om meteen de gelegenheid te geven om eens rond te neuzen in de depots in de witte toren boven het gebouw, startte de presentatie-serie op 17 en 18 oktober met "open dagen" in eigen huis. Het resultaat: 375 bezoekers.

Gezellige drukte tijdens de presentatie in het buurtcentrum 't Heitje te Heerlerheide, januari 1993

Iedereen kon kennis komen maken met de mogelijkheden die het Stadsarchief biedt om kennis te nemen van het verleden en het heden. In de loop van de jaren heeft Heerlen heel wat veranderingen ondergaan. Veel oude gebouwen, zelfs hoogwaardige architectuur en monumenten zijn verdwenen, het sluiten van de mijnen zorgde voor een nieuw gezicht van centrum en wijken met nieuwe bouwwerken en moderne architectuur. Zeker voor de jongere generaties zal datgene wat het Stadsarchief te bieden heeft een verrassende kijk op de wijk opleveren. De tram, de op zaterdagen met voetgangers en autoverkeer volle Saroleastraat, de oude Schouwborg en verdwenen bioscopen, ze leven alleen nog in de herinnering. Die herinnering wordt vastgehouden en gedocumenteerd door het Stadsarchief. Men kan er kennis van nemen in de op dinsdag t/m vrijdag gratis toegankelijke studiezaal, waar de benodigde documenten door de medewerkers welwillend voor u uit de depots worden gehaald en aan u ter inzage worden gegeven.

Het tweede presentatieweekend werd gehouden op 7 en 8 november j.l. in gemeenschapshuis "Mariagewanden". De presentatie en lezingen "Hoensbroek, van Randweg tot Kasteel" trok zo'n 450 bezoekers. Een maand later, op 19 en 20 december, bezochten 570 mensen in het gemeenschapshuis Caumerbron te Heerlerbaan de presentatie over hun wijk. Veel interesse was er voor de lezing over de Vroedvrouwenschool. De voorlopig laatste presentatie in het buurtcentrum 't Heitje in Vrieheide op 16 en 17 januari werd het best bezocht: 650 mensen kwamen voor "Heerlerheide tussen bruinkool en zilverzand" (de buurten langs de Heereweg).

De presentaties konden plaatsvinden dankzij subsidie van de ministeries van WVC en VROM uit de Tijdelijke Regeling Incidentele Projecten Architectuur 1992 en sponsoring door Stichting Cultuurfonds van het Bouwfonds Nederlandse Gemeenten en het fonds Sociale Vernieuwing.

Naast publiciteit -de krant schreef lovende artikelen- leverden de presentaties ook de nodige aanwinsten op. Zo'n driehonderd foto's konden worden gereproduceerd, er werden afspraken gemaakt om archieven en andere documentatie te bekijken en kort na de presentatie werd er een dia-archief compleet met uitrusting geschonken. Er is dus alle reden om tevreden terug te kijken op de actie. De inspanningen van de medewerkers van het Stadsarchief zijn niet voor niets geweest. Vol elan wordt in mei begonnen met de voorbereiding van de tweede ronde van vier presentaties, zodat van september t/m december een aantal andere wijken in de gelegenheid worden gesteld om "eens te kijken in de wereld van toen". Gepland is om de presentaties in Welten, Molenberg, Heerlen rond de Steenberg O.N.-I en Meezenbroek/Schaesbergerveld te houden. In 1994 wordt het resterende deel van de Heerlense wijken gepresenteerd. In het najaar van 1995 zullen de resultaten van drie jaar "de wijk in" worden gepresenteerd in een overzichtstentoonstelling in het Thermenmuseum.

IN MEMORIAM NIC EUSSSEN

Soms is het zo, dat dingen die men ziet aankomen, ons toch nog overvallen. Op 18 februari j.l. overleed, na een slopende ziekte, Nic Eussen in de leeftijd van 63 jaar. De uitvaart vond plaats in de Sint-Bavokerk in zijn woonplaats Nuth, waarna hij werd begraven op de begraafplaats Daelderveld. Velen van de lezers zullen hem wellicht niet persoonlijk kennen, maar vele anderen zullen zich hem nog goed herinneren uit de tijd, dat hij werkte bij de toenmalige gemeentelijke oudheidkundige dienst in Heerlen, die toen nog gehuisvest was in het achtergedeelte van de Stadsschouwburg (Orpheusstraat 2). Hij vertrok daar per 1 mei 1973 om stadsarchivaris van Sittard te worden. Ik mocht per 1 november van dat jaar in Heerlen zijn opvolger worden als chef de bureau bij archief en museum.

De heer Eussen stond in Heerlen bekend als een harde werker, die voor geen enkele opdracht terugschrok. Ook voor Het Land van Herle heeft hij veel werk verzet. Niet alleen zorgde hij voor aanlevering bij de drukkerij en verzending, het bijhouden van het ledenbestand en de financiële administratie, maar ook schreef hij een twintigtal artikelen, meestal na een uitgebreid onderzoek in de hem ter beschikking staande archieven. Vanaf 1954 tot en met 1972 wordt zijn naam in dit tijdschrift vermeld als auteur, waarna hij in 1974 de biografie schreef van drs. L.E.M.A. van Hommerich, de archivaris van Heerlen, onder wiens leiding hij vanaf 1947 had gewerkt en die hij bij allerlei werkzaamheden assisteerde.

De artikelen van Nic Eussen in dit blad betroffen vooral volksgebruiken en gebouwen. Vermeldenswaard zijn verder zijn artikelen over oorsprong en ontwikkeling van het Heerlense marktwezen (jaargangen 1968-1970) en stichting en stichter van de Limburgse Koerier. Ook na zijn vertrek uit Heerlen bleef hij een trouw bezoeker van de vakwerkgroep van Het Land van Herle, totdat lichamelijk ongemak hem dit onmogelijk maakte. Vooral besteedde hij tot in de laatste weken veel tijd en energie aan diverse projecten op het gebied van de geschiedenis in zijn nieuwe werkomgeving. Zo zette hij zich, ook na zijn vertrek als archivaris van Sittard, nog steeds volledig in voor de lokale en regionale geschiedschrijving in het Land van Zwentibold. Ook was hij mede als bestuurslid vele jaren nauw betrokken bij het werk van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG).

Nic Eussen was een trouw en bevolgen werker. Zijn heengaan is een verlies. Zijn vrouw en kinderen wensen wij veel sterkte toe.

M.A. van der Wijst

BERICHTEN

Tentoonstelling "Bij Jupiter" in Thermenmuseum.

In het Heerlense Thermenmuseum is de tentoonstelling "Bij Jupiter" ingericht. Deze tentoonstelling, die nog tot 16 mei a.s. kan worden bezocht, heeft als ondertitel: "Geloof en bijgeloof in de Romeinse tijd". Met teksten, citaten, foto's, tekeningen en reconstructies worden verschillende aspecten van het Romeinse geloof belicht. Een bijzondere plaats is ingericht voor de belangrijke staatsgoden zoals Jupiter, Mercurius, Minerva en Venus. Ook is er aandacht besteed aan Nehalennia, een godin van de scheepvaart, die in Zeeland werd vereerd. Oosterse goden zoals Mithras en Isis, die in Rome steeds belangrijker werden, zijn op de tentoonstelling niet vergeten. Als in het jaar 391 het christelijk geloof door keizer Theodosius tot staatsgodsdienst wordt uitgeroepen komt een einde aan de 'heidense' godsdiensten.

Al met al een leerzame expositie, die de gang naar het museum waard is of zoals de Romeinen het zouden zeggen: "Iter valet".

"Ach Lieve Tijd"

Onder de nostalgische titel "Ach Lieve Tijd" wordt momenteel de uitgave voorbereid van een in een maandelijks verschijnende serie uit te brengen publikatie over de geschiedenis tot omstreeks 1950 van het gehele gebied van Nuth tot en met Rimburch en van Jabeek tot en met Simpelveld.

Omdat het een kleurrijke en grotendeels uit illustraties bestaande uitgave moet worden, is de redactie vooral op zoek naar gekleurde tekeningen, schilderijen en ander in kleur te reproduceren materiaal uit de dorpen in het genoemde gebied.

Uiteraard zijn de auteurs en samenstellers erg blij met elke bijdrage voor de publicaties (platen, voorwerpen, jubileumgidsen, teksten en ideeën), maar naar 'kleur' wordt in dit stadium vooral gezocht.

Daar alle onderwerpen uit de geschiedenis aan bod komen, is alles in principe bruikbaar: van schoolplaten tot oud gereedschap, van keukeninterieurs tot sportfoto's, van processies tot familiefoto's en landschappen.

Ook voor verzamelaars van foto's, prentbriefkaarten of oude gebruiksvoorwerpen is dit een unieke kans om delen van hun collectie gepubliceerd te zien.

Men kan contact opnemen met de archiefdiensten van Heerlen (Thermenmuseum, tel. 045-764583) of van Kerkrade (gemeentehuis Markt, tel. 045-467247) of met de illustratie-redacteur, M. van der Wijst, Nederlandlaan 1, 6414 HA Heerlen, tel. 045-213796 (ook buiten kantooruren).

We doen graag een beroep op onze lezers om hierbij te helpen.